

O'RTA ASRLARDA FRANKLAR DAVLATI.

Boyto'rayev Sirojiddin Usmon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

Ishxujayev Nurbek Sherzod o'g'li

Safarboyev Azamat Anvar o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalari: maqolasi

Annatsiya: Ushbu maqolada **Frank davlati** — ilk o'rta asrlarda G'arbiy Yevropadagi davlat (5-asr oxiri — 843). 5-asr oxirida G'arbiy Rim imperiyasining Galliya viloyatini **Xlodvig I** rahbarligidagi franklar tomonidan bosib olinishi jarayonida vujudga kelgan. **Buyuk Karlning** harbiy yurishlari natijasida o'z tarkibiga G'arbiy Yevropaning deyarli butun qismi va Markaziy Yevropaning bir qismi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zi: Frank davlati, G'arbiy Yevropada, Buyuk Karl, Markaziy Yevropa, Franklar qirolli, Italiya va Ispaniya.

Kirish: Franklar imperiyasi xlodvigning o'g'illari davrida Frank qirolligi chegaralari ancha kengaygan. Lekin keyinchalik sulola vakillari orasida kelishmovchiliklar boshlanib, oxir-oqibat yangi sulola taxtga kelgan.

Buyuk Karl. Karl sulola asoschisi Franklar qirolligini (800-yildan imperiyasini) 46 yil (768—814) boshqargan.

«Buyuk» nomi unga tarixchilar tomonidan *ko'plab harbiy yurishlarga boshchilik qilib, yirik saltanat tuzgani*, bu davlatda *yangi qonunlar, maorif va madaniyatga asos solgani* uchun berilgan. Karl haqida ko'plab tarixiy asarlar, afsonalar, rivoyatlar va qo'shiqlar yaratilgan. Uning ismidan «korol», ya'ni «qirol» unvoni kelib chiqqan.

Italiya va Ispaniya urushlari. Karl taxtga o'tirishi bilan istilochilik urushlarini olib borgan. Uning dastlabki harbiy yurishlaridan biri germanlar ning langobard qabilasi Italiyada tuzgan davlatiga qarshi 773-yilda boshlanadi. Urushda g'olib bo'lgan Karl Italiya yerlarini grafliklarga bo'lib, Frank qirolligiga qo'shib oladi.

Arab xalifaligi istilo qilgan Ispaniyaga qarshi 778-yilda Karlning yurishi muvaffaqiyatsiz tugaydi. Karlning jiyani graf Roland bu urushda halok bo'ladi. Asrlar o'tib Roland fransuz xalq og'zaki ijodining sevimli qahramoniga aylanadi va u haqda «*Roland haqida qo'shiq*» dostoni yaratiladi. Keyingi yurishlar davomida Pireneya yarim orolining arablardan tortib olingan hududlarida tuzilgan Ispan markasi franklar davlatining chegara viloyatiga aylantiriladi.

Sakslarga qarshi urushlar. Reyn daryosining o'ng sohilida yashagan saks qabilalariga qarshi urushlar 30 yildan ortiq (772—804) davom etadi. Bu urush Karl uchun ancha murakkab kechgan. Sakslar germanlarning Karlga bo'ysunmagan so'nggi yirik qabilasi bo'lgan. Karl sakslarni har qanday yo'l bilan xristian diniga o'tkazishga harakat qilgan. Uzoq kurashdan so'ng Karl sakslarni yangi dinga o'tkazishga erishgan. Shu tariqa Saksoniya ham Buyuk Karl davlatiga qo'shib olingan.

Franklar imperiyasi. Buyuk Karl davlati Yevropaning katta qismini egallagan; uning hududini G'arbiy Rim imperiyasi bilan bimalol taqqoslasa bo'lar edi. Lekin Karlning hokimiyati so'nggi Rim imperatorlarinikidan ancha yuksak bo'lgan. Ayni paytda so'ngan imperiya haqidagi xotiralar VIII asrda ham G'arbiy Yevropaning turli xalqlari va qabilalari xotirasida saqlanib qolgan. Karlning maslahatchilarida uni qadimgi rimliklarga taqlid qilib, imperator deb e'lon qilish g'oyasi tug'ilgan. Bunday imkoniyat 800-yilda Rim mahalliy zodagonlarining papa Lev III ga qarshi isyon ko'tarishi orqali vujudga kelgan. Karl qo'shin yuborib isyonni bostirgan.

Bu yordam evaziga Rim papasi 800-yilning dekabrda Karlga imperatorlik tojini kiydiradi. Shu tariqa G'arbda yangidan imperiya paydo bo'ladi.

Buyuk Karl franklar imperiyasining mutlaq hukmdoriga aylanib, uning farmonlari faqat yirik zodagonlar, yer egalarining yilda ikki marta chaqiriladigan yig'inida qabul qilingan.

Buyuk Karlning doimiy poytaxti ham yo'q edi. U o'z amaldorlari bilan mamlakat bo'ylab harakatlanib, turli shaharlardagi saroylarida to'xtagan, mahalliy aholiga og'irligi tushmasligi uchun uzoq vaqt o'tmay yana boshqa shaharga yo'l olgan.

Buyuk Karl davrida franklarda an'anaviy xalq lashkari o'rnida otliq ritsarlar qo'shini vujudga kelgan. Ritsarlar (nemischa ritter -Ritsar otliq) bo'linmalarida — faqat boy zamindorlar, ya'ni jangovar ot va qurol-aslahalar sotib olishga imkoniyati bo'lgan kishilar xizmat qilgan. Hukmdorlar ritsarlarga: ot, qurol-aslahasini tartibda saqlashi, urushlar paytida oilasini ta'minlashi uchun yer-mulk in'om etgan. Bu yer-mulk — feod harbiy xizmat evaziga taqdim etilib, keyinchalik merosiy mulkka aylangan. Feodning egasi feodal deb atalgan. Zamonlar o'tib harbiy ish faqat feodallar mashg'uloti bo'lib qolgan. Yirik feodallar viloyatlarga egalik qilsalar, mayda feodalga ma'lum qishloq yoki uning bir qismi taqdim etilishi ham mumkin edi.

Davlat boshqaruvi. Buyuk Karlning saroy xizmatkorlari ayni paytda vazirlar vazifasini ham bajargan.

Moliya, soliq, harbiy a'yonlari, dasturxonchi, otxona boshlig'i va boshqalar Franklar davlatidagi muhim lavozimlardan hisoblangan. Yirik qabilalarni gersoglar

(nemischa, saylangan harbiy yo‘lboshchi, keyinchalik merosiy qabila boshlig‘i) boshqargan. Davrlar o‘tib gersog eng yuksak unvonlardan biriga aylandi. Yirik bo‘lmagan hududlarni imperator tayinlagan graflar (nemischa, qirol tayinlagan amaldor) boshqargan. Gersog unvoni avvaldan merosiy bo‘lsa, graflarni imperator tayinlagan. Buyuk Karl o‘z davlati chegaralarini mustahkamlash maqsadida markalar (nemischa, chegara harbiy viloyati) tuzib, ularni markgraflar (nemischa, chegara viloyati hokimi) boshqargan.

Yepiskoplar, yirik monastirlar abbatlari imperatorning joylardagi vakillari sifatida uning buyruqlarini bajargan. Safarlari paytida Buyuk Karl yepiskoplar va graflarning ishlari qanday ketayotganligini tekshirgan. Agar suiiste‘molliklar aniqlansa, javobgar darhol lavozimidan ozod etilgan. Imperatorning o‘zi barcha graflik va yepiskopliklarni aylanib chiqishi qiyin ekanligidan u o‘zi ishongan davlat vakillarini mamlakat bo‘ylab jo‘natar edi. Ularga mahalliy hokimlarni jazolash, almashtirish huquqlari berilgan. Franklar mamlakatining hududlari behad katta bo‘lishi nazoratni murakkablashtirgan. Barcha grafliklarni nazoratda saqlash mushkul edi. Bundan tashqari, graflar bor kuchi bilan graflikda o‘rnashishga, uni o‘z avlodlariga meros qilib qoldirishga intilgan. Bu esa franklar imperiyasini kelajakda zaiflashuvi va parchalanishiga yo‘l ochib bergan.

XULOSA. Yevropa hukmdorlari orasida katta hurmatga ega bo‘lgan Karl saroyiga ko‘plab elchilar kelib turishgan. Yilnomalarda yozilishicha, arab xalifasi Horun ar-Rashid o‘z elchilari orqali Karlga qimmatbaho sovg‘alar bilan birga Quddusdagi Iso payg‘ambar qabri joylashgan yerni ham taqdim etgan.

Franklar imperiyasining inqirozi. Yillar o‘tib mamlakatda graflar davlat amaldorlaridan — yirik yer egasi, o‘z viloyatining xo‘jayiniga aylana borgan.

Graflikdagi erkin dehqonlar qaramlikka tusha boshlagan. Qirolning sud ishlarini boshqarishni graflarga topshirishi ham ularning hokimiyatini kuchaytirib yuborgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘z.ME Birinchi jild. Toshkent 2000-yil O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Sh. Ergashev “Jahon tarixi, yangi davr 1- qism” “O‘zbekiston” Toshkent – 2013.
3. T. O‘. Salimov Jahon tarixi (Yevropa mamlakatlari V – XV asrlarda Universitet Toshkent – 2014.
4. Prof. V. F. Semyonov “O‘rta Asrlar tarixi” O‘qituvchi” Toshkent 1978